

DE SPOLIATIE EN RESTITUTIE VAN DE JOODSE BEZITTINGEN IN BELGIË EN HET ONDERZOEK VAN DE STUDIECOMMISSIE

RUDI VAN DOORSLAER *

HET IS OPVALLEND DAT BELGIË OP HET INTERNATIONALE FORUM NOOIT OP DE VOORGROND IS GETREDEN M.B.T. DE WERELDWIJDE BELANGSTELLING VOOR DE SPOLIATIE VAN DE JOODSE GOEDEREN. FRANKRIJK WERD ALS GEVOLG VAN DIVERSE *CLASS ACTIONS* ZWAAR OP DE KORREL GENOMEN IN DE VSA EN DE HISTORICI VAN DE *MISSION MATTÉOLI* VOELDEN ZICH GEROEPEN OM TER PLEKKE DE EER VAN HET DEMOCRATISCHE FRANKRIJK TE VERDEDIGEN. NEDERLAND RIEP EEN RECORD AANTAL COMMISSIES IN HET LEVEN OM DE MATERIE IN KAART TE BRENGEN. BELGIË DAARENTEGEN WAS HET LAATSTE LAND IN WEST-EUROPA OM IN JULI 1997, ONDER PREMIER JEAN-LUC DEHAENE, TERZAKE EEN STUDIECOMMISSIE TE CREËREN. WELKE WAREN DE RESULTATEN VAN DIT ONDERZOEK EN WELKE BESCHOUWINGEN KUNNEN ER AAN VERBONDEN WORDEN M.B.T. DE BEZETTINGSGESCHIEDENIS EN HET NAOORLOGS JOODS SLACHTOFFERSCHAP IN BELGIË ?

Op 7 juli 1997 werd in navolging van de buurlanden en op verzoek van vertegenwoordigers van de joodse verenigingen in België een Studiecommissie opgericht die de opdracht meekreeg de gespolieerde joodse bezittingen in kaart te brengen ¹. Het oorspronkelijk Koninklijk Besluit sprak over de “achtergelaten” goederen; in oktober 1997 werd het onderzoeksterrein uitgebreid met de “geplunderde” goederen ². De Studiecommissie diende daarover binnen de twee jaar aan de regering verslag uit te brengen. Zij telde in haar definitieve samenstelling dertien leden : een voorzitter, vijf ambtenaren van de diverse betrokken federale ministeries, een gewezen magistraat, twee historici en vier vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap. Als voorzitter werd baron Jean Godeaux, ere-gouverneur van de Nationale Bank, aangezocht. Evenwel leidde onvrede over de wijze waarop hij het onderzoek in de financiële sector wenste te voeren – inzonderheid bij de vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap – vrij snel tot zijn vertrek ³. Met een onderzoek die naam waardig was er inmiddels nog geen begin gemaakt.

In april 1998 werd Godeaux opgevolgd door Lucien Buysse, ere-grootmaarschalk van koning Albert II. Buysse genoot het vertrouwen van de vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap en wenste het onderzoek een hele andere richting uit te zien gaan. Er werden aan de regering Verhofstadt supplementaire middelen gevraagd. Daardoor

1 Wij hebben er de voorkeur aan gegeven de verzamelterm spoliatie te gebruiken omdat, zoals verder in dit artikel zal blijken, andere termen – zoals roof of plundering – niet accuraat de vele verschijningsvormen van het Duitse plunderingsbeleid (die gaan van negeren, over onder curatele plaatsen tot brutale beroving) kunnen weergeven.

2 Het *Belgisch Staatsblad*, KB's van 12.VII.1997 en 28.X.1997.

3 Voorzitter Godeaux wenste dat het onderzoek bij de financiële instellingen niet rechtstreeks door de Studiecommissie werd uitgevoerd, maar via de Belgische Vereniging van Banken (BVB) zou lopen.

kon in het voorjaar van 1999 een kleine onderzoeksploeg aan de slag gaan en werd het mandaat van de Studiecommissie met twee jaar verlengd ⁴. Een databank van de joodse bevolking in België (de Mala Zimetbaum-databank) en van haar goederen werd aangelegd.

Dit onderzoek mondde in juli 2002 uit in een Eindverslag dat aan de Belgische regering werd overhandigd ⁵. Uit dit verslag blijkt hoezeer er zowel m.b.t. de spoliatie tijdens de Duitse bezetting als m.b.t. het rechtsherstel na de bevrijding – ook in Europees vergelijkend perspectief – interessante elementen kunnen worden naar voren gebracht. Daarom hebben wij voor dit artikel de besluiten van het onderzoek van de Studiecommissie samengevat, ze waar nodig in een bredere historische context geplaatst en er in een afsluitende paragraaf enkele duidende bedenkingen aan toegevoegd m.b.t. de herinnering aan het joods slachtofferschap in België ⁶.

I. De spoliatie

In de algemene conceptie van het plunderingsbeleid van het Duits Militair Bestuur (DMB) zaten twee doelstellingen verweven : 1/ de progressief steeds scherper wordende anti-joodse maatregelen opgelegd door Berlijn in bezet België implementeren en 2/ zo veel als mogelijk economisch profijt realiseren ten gunste van de Duitse oorlogsvoering.

Met de nodige afstand bekeken kan de stapsgewijze spoliatie van de joodse goederen als volgt worden in kaart gebracht : de identificatie van de goederen, de liquidatie van het economisch weefsel van de joodse bevolking in handel en nijverheid, de omzetting van alle mogelijke materiële goederen (productiemiddelen, voorraden en handelsfondsen van bedrijven, maar ook vastgoed en diamant) in liquide middelen, de systematische plundering van de meubelen, huisraad, kunst- en cultuuroederen en tenslotte de centralisatie van deze financiële tegoeden en andere waardepapieren bij één bankinstelling.

De registratie van de joodse bezittingen, ingesteld bij Duitse verordening, was ongetwijfeld de hoeksteen van de spoliatieoperatie. Daarbij moesten alle goederen, roerende en onroerende, door de joodse eigenaars worden aangegeven. M.b.t. de onroerende

4 De auteur van dit artikel was van bij de oprichting lid van de Studiecommissie. In april 1999 werd hem de leiding van de onderzoeksploeg toevertrouwd.

5 Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de joodse gemeenschap van België, geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945. De bezittingen van de slachtoffers van de jodenvervolging in België. *Spoliatie, rechtsherstel, bevindingen van de Studiecommissie*, Diensten van de Eerste Minister (Uitg.), 2 vol., Brussel, 2001.

6 De collega's van de BEG-redactie Martin Conway, Emmanuel Gerard en Dirk Luyten maakten waardevolle kritische bedenkingen bij de sneuveltekst van dit artikel, waarvoor onze dank.

bezittingen en de bedrijven was het zo goed als onmogelijk voor de betrokken eigenaars om aan de verplichte aangifte te ontkomen. Op deze terreinen kan de registratie van de goederen dan ook vrijwel volledig worden genoemd : zo werden er 7.700 aangiften m.b.t. bedrijven en 3.000 m.b.t. vastgoed geregistreerd. Inzake andere types van goederen kwam de Studiecommissie evenwel niet tot hetzelfde besluit. Zo werd vastgesteld dat liquide middelen, bankrekeningen, waardepapieren (in open bewaargeving en in kluizen), goud en juwelen, sier- en industriële diamant lang niet allemaal werden aangegeven door de joodse eigenaars. Uit het onderzoek – in de weliswaar schaarse overgebleven bronnen van de financiële instellingen – blijkt tevens dat deze onvolledige ‘spontane’ aangifte niet of nauwelijks werd vervolledigd door de financiële instellingen.

Volgens de Duitse verordeningen waren de banken verplicht klanten van wie zij wisten of “door omstandigheden vermoedden” dat zij van joodse origine waren, aan te geven. Zij deden dat evenwel niet, om redenen van patriottisme of eigenbelang of een combinatie van beide, en beperkten zich in de praktijk tot diegenen die zich ‘spontaan’ hadden

- In dit geval kon men moeilijk naast het materiële spoor van de roof heen kijken : soldaten van het Amerikaanse 7de Leger ontdekken gestolen kunstwerken in het Beierse kasteel van Neuschwanstein. (Foto NIOD, Amsterdam)

gemeld. Zo stelde de Studiecommissie bij onderzoek van de zo goed als volledig bewaard gebleven archieven van de *Société belge de Banque* (een kleine maar niet onbelangrijke zakenbank actief op de financiële markt in Brussel en Antwerpen) vast dat gemakkelijk te identificeren namen van joodse particulieren en instellingen (bijv. : Joodse Vrouwenraad, *Dispensaire juif, Institut israélite pour garçons,...*) nooit werden geïdentificeerd. Voor zover in de bronnen kon worden nagegaan was dat ook bij andere instellingen het geval. De wel geïdentificeerde klanten kregen in de boekhoudkundige stukken en in de klantenadministratie een merkteken (J, jood of Davidster) naast hun naam.

De 17.400 geregistreerde aangiften die op de diverse types van goederen slaan die op één of andere wijze door de financiële instellingen werden bewaard, moeten bijgevolg als zeer onvolledig worden bestempeld. Deze vaststelling m.b.t. de identificatie had belangrijke consequenties, zowel voor de inschatting van de globale spoliatie als voor het onderzoek naar de slapende tegoeden uitgevoerd door de Studiecommissie.

Om de roef van de ‘vijandelijke’ en ‘joodse’ bezittingen in de diverse sectoren te structureren en te beheren werd op 12 oktober 1940 door het DMB een beheersmaatschappij opgericht, de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG). Deze maatschappij werd opgericht voor een notaris als een personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid naar Belgisch recht, waarbij twee hoge officieren verbonden aan de *Militärverwaltung* het startkapitaal van 60.000 BEF inbrachten. De statuten bepaalden dat de maatschappij “alle burgerlijke en commerciële activiteiten kon uitoefenen m.b.t. het beheer, de vereffening en de controle van bepaalde goederen eigendom van particulieren of bedrijven”. Het was vervolgens het DMB dat, middels verordeningen of richtlijnen van de Groep 12 van zijn Economische Afdeling, bepaalde welke eigenaars hier werden bedoeld : de burgers van ‘vijandelijke’ staten en de joden. Statutair werd de BTG dus beheerder maar geen eigenaar van de betreffende goederen. Dit lijkt bijkomstig, maar vormt in feite, naast de onvolledige identificatie van de joodse bezittingen, een tweede sleutelgegeven in het dossier van de spoliatie van de joodse goederen in België.

Om deze keuze voor een Belgische rechtsstatuut te begrijpen moet de spoliatiepolitiek in een bredere context worden bekeken. Deze kaderde namelijk in de globale bezettingspolitiek van het DMB in België die naar het Duitse model van een *Aufsichtsverwaltung* werd opgezet : de doelstelling was met medewerking van de Belgische diensten uit de openbare en privé-sector de Belgische economie en maatschappij te beheren ten voordele van de Duitse oorlogsvoering. Deze bezettingspolitiek veronderstelde een – vaak ogenschijnlijk – respect voor de Belgische en internationale wetgeving (Conventie van Den Haag). Precies om die reden kreeg de BTG een Belgisch rechtsstatuut, dat de maatschappij toeliet te controleren, te onderzoeken en te beheren, maar dat haar niet toeliet als eigenaar over goederen te beschikken.

Deze beperking resulteerde in een belangrijke Belgische specificiteit in het dossier van de spoliatie van de joodse goederen : de eindfase, de eigenlijke totale roof of inbeslagname van de financiële tegoeden, heeft (met een gedeeltelijke uitzondering voor de joodse onderdanen van het Groot-Duitse *Reich*) in België in de praktijk nooit plaatsgegrepen. Laten wij dit even in een West-Europees vergelijkend perspectief plaatsen.

Ook de Franse situatie zou op het eerste zicht tot dezelfde conclusie kunnen leiden : in Parijs werden de joodse contantenrekeningen en waardepapieren in open bewaargeving eveneens op individuele rekeningen geconsigneerd. Alleen werden deze bij de Franse staatsbankier *Caisse des Dépôts et Consignations* gecentraliseerde tegoeden beheerd door het *Commissariat général aux Questions juives* (via de *Service du Contrôle des Administrateurs* en de administraties van Domeinen), een door de Vichy-regering opgerichte instelling en niet door een door de Duitse bezetter gecreëerde instelling. Om die reden kan de Belgische situatie toch uniek worden genoemd.

Wat de bedrijven betreft ziet het totaalbeeld er gevoelig anders uit. De ‘ontjoodsing’ en de eraan gekoppelde ‘liquidatie’ van de joodse bedrijven kan systematisch en grondig worden genoemd. Hiermee ontmantelde de bezetter het in vele opzichten specifiek economisch weefsel dat door de voornamelijk Oost-Europese joodse migranten in de jaren twintig en dertig was uitgebouwd en dat zich concentreerde in de confectie, de lederwaren en de diamant. De 7.700, in de meeste gevallen kleine familiale ondernemingen (voor de helft bestaande uit handelszaken en de andere helft uit artisanale bedrijfjes), werden voor het grootste deel ‘spontaan’, d.w.z. onder dwang door de eigenaar zelf, geliquideerd. Het product van de verkoop van de voorraden, machines en handelsfondsen kwam terecht op geblokkeerde rekeningen op naam van de eigenaren bij door de bezetter aangewezen ‘roofbanken’ onder BTG-beheer (zie verder). Heel vaak, zometeers, werden deze goederen ver onder hun reële waarde verkocht. De joden actief in de diamantsector ondergingen, met enige misleidende vertraging om de bezetter toe te laten de stocks te onderscheppen, dezelfde behandeling.

Vanuit concurrentieoverwegingen waren, zo meldden de Duitse roofinstanties, sommige Belgische economische kringen deze ‘ontjoodsing’ niet helemaal ongenegen, maar van echt actieve medewerking was er geen sprake. Zo hadden de Duitse beheerders – die werkten onder supervisie van de BTG – het wel erg moeilijk om gegadigde kopers te vinden voor de bedrijven die niet als economisch onrendabel simpelweg werden geliquideerd. Op het einde van de bezetting bleven er als gevolg hiervan nog 637 onverkochte ‘joodse’ bedrijven onder het rechtstreeks of onrechtstreeks beheer van de BTG over.

Het totaal product van de verkopen in de sector bedrijven (zoals het op de geblokkeerde rekeningen van de joodse eigenaren terecht kwam) wordt van Duitse zijde op 12 miljoen

Reichsmark (RM, met een door het DMB opgelegde vaste wisselkoers van 12,5 BEF) geraamd ⁷. Daarin zijn de beheers- en liquidatiekosten niet inbegrepen. Deze door de ‘vijandelijke’ en ‘joodse’ bedrijven te dragen ‘kosten’ moesten niet enkel dienen om, zoals het Eindrapport van de Groep 12 van de Economische Afdeling van het DMB (belast met het beheer van het ‘vijandelijk’ en ‘joods’ vermogen) het voorgeeft, de eigen administratie te onderhouden, maar werden, zoals uit het onderzoek van de Studiecommissie bleek, tevens in belangrijke mate naar Duitsland getransfereerd. Tenslotte werd de waarde van de 637 nog niet (volledig) ‘ontjoodste’ bedrijven die einde augustus 1944 door de BTG werden beheerd, samen met de waarde van de bij de *Société française de Banque et de Dépôts* (SFBBD) samengebrachte waardepapieren, op 100 miljoen RM geraamd. Hierover kon men van Duitse zijde echter niet beschikken. Van enige recuperatie of heropbouw van het bedrijf(je) of de handel na de bevrijding kon er voor de overlevende slachtoffers slechts in uitzonderlijke gevallen sprake zijn.

In de vastgoedsector beoogde het DMB een vergelijkbare operatie van identificatie en vervolgens verkoop. Bij Verordening van 31 mei 1941 werd een aangifteverplichting ingevoerd en werd een wettelijk kader geschapen voor het in beheer nemen van het onroerend goed door de BTG. In een eerste fase ontfermden de lokale *Oberfeld-* en *Feldkommandanturen* zich over dit beheer; later werd een specifieke *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* (VJGB) onder BTG-supervisie gecreëerd. In Antwerpen bleef het beheer in handen van een viertal private beheerders.

De globale doelstelling was dus eerst identificeren, vervolgens onder Duits beheer brengen en tenslotte verkopen. Op dat laatste punt kan er evenwel ronduit van een mislukking gesproken worden. De Belgische rechterlijke instanties lagen dwars en wensten geen akten te laten registreren waarop de handtekening van de eigenaar ontbrak. Hier botste de bezetter dus opnieuw op de beperkingen van de door hem gekozen bezettingspolitiek. Wanneer een joodse eigenaar zelf een vastgoed wenste te verkopen, verkreeg hij hiervoor uiteraard zo goed als steeds toestemming. Verkoop onder dwang vanwege een Duits beheerder werd evenwel door het dwarsliggen van de magistratuur erg moeilijk gemaakt. Een Belgisch procureur-des-konings werd hiervoor de laan uitgestuurd, maar dat wijzigde in wezen niets aan het basisgegeven. In december 1943 kondigde het DMB een Verordening af waardoor een Duitse notaris de bevoegdheid kreeg verkoopsakten in het bezette België te verlijden. Maar ook die operatie mislukte, omdat de gegadigden toen nog weinig vertrouwen konden opbrengen in de rechtsgeldigheid van deze maatregel.

⁷ Bepaalde cijfers in het Eindrapport van de Groep 12 dienen kritisch te worden benaderd. Cijfers van erg diverse oorsprong worden er soms in samengebracht, terwijl in algemene termen rekening dient te worden gehouden met het feit dat dit rapport pas achteraf in Duitsland werd geredigeerd en bijgevolg de actie van het DMB en de BTG wellicht positiever voorstelt dan ze in werkelijkheid is geweest.

Ook de opbrengst van de door de vervolgingen veroorzaakte ‘gedwongen’ verkopen (wegens het niet aflossen van hypotheekschulden) ging grotendeels aan de bezetter voorbij. De grote bedragen gingen naar de schuldeisers, de restanten werden uiteindelijk geconsigneerd op de individuele rekeningen van de joodse eigenaars bij de Deposito- en Consignatiekas⁸.

Naar schatting werden in totaal minder dan 10 % van de onroerende eigendommen van joden tijdens de bezetting verkocht, de ‘vrijwillige’ en ‘gedwongen’ verkopen samengeteld. Het DMB trachtte deze stand van zaken te verdoezelen door in het reeds geciteerde Eindrapport van de Groep 12 van zijn Economische Afdeling de waarde van het joods vastgoed op 100 miljoen RM te ramen. Dat daarover van Duitse zijde helemaal niet kon worden beschikt werd er evenwel niet aan toegevoegd. Wel werd het geregistreerde joodse vastgoed gedurende de volledige bezettingstijd in Duits beheer gehouden. De netto verhuuropbrengst hiervan, ruw geschat een 20 miljoen BEF op het eind van de bezetting, kwam eveneens terecht op geïndividualiseerde rekeningen op naam van de joodse eigenaars; ook hierover kon het Duits beheer niet beschikken.

Voor de gespolieerde slachtoffers was de balans, alle omstandigheden in acht genomen, niet helemaal negatief. Wanneer er tijdens de bezetting een hypotheek op hun onroerend goed rustte, was de kans reëel dat het bezit als gevolg van een procedure voor een Belgische rechtbank ‘gedwongen’ was verkocht geworden. Wanneer dat niet het geval was, dan stond het onroerend goed meer dan waarschijnlijk nog op hun naam ingeschreven en kon het (samen met een deel van de eventuele huuropbrengsten) na de bevrijding (door de overlevenden of hun nabestaanden) gerecupereerd worden.

Nadat de joodse inwoners van België waren gedeporteerd, gevlucht of ondergedoken, werden hun woningen en appartementen systematisch leeggeroofd in het kader van de zogenaamde *Möbelaktion*. Om de gebombardeerde gezinnen in Duitsland schadeloos te stellen organiseerde het Rijksministerie voor de Bezette Oostgebieden deze systematische plundering. Eén jaar na het begin van de deportaties (zomer van 1942) waren bijna 4.000 woningen leeggehaald en ca. 54.000 m³ meubelen en huisraad naar het Duitsland afgevoerd⁹. Voor de overlevende slachtoffers was dit een uitermate zware beproeving : al hun persoonlijke bezittingen en familiale herinneringen waren voor altijd verdwenen.

8 De Deposito- en Consignatiekas werd in 1847 opgericht als openbare dienst bij de administratie van het Ministerie van Financiën met het oog op het in ontvangst nemen en bewaren van contanten en waardepapieren die om diverse redenen (afwezigheid, administratieve of rechterlijke beslissing) niet aan de eigenaar of rechthebbende kunnen worden toevertrouwd. Wanneer de consignatie niet wordt opgegeven, vervallen de aldus bewaarde bezittingen na verloop van 30 jaar aan de Schatkist.

9 Zie het artikel van Johanna Pezechkian verder in dit *BEG*-dossier.

- Brussel, 30 augustus 2000 : Israël Singer, voorzitter van het *World Jewish Congress* en stichter van de *World Jewish Restitution Organisation*, komt zijn steun toezeggen aan de vertegenwoordigers van de Belgische joodse gemeenschap. Hij ontmoet bij die gelegenheid ook de Belgische premier en leden van de Studiecommissie joodse goederen.
(Foto SERGE WEINBER/Regards)

Daarnaast was de speciale dienst van *Reichsleiter Rosenberg* (ERR) op een meer uitgelezen terrein actief. Hij stond in voor de roof van de waardevolle bibliotheken, onder meer van joden, en (in mindere mate in België) van kunstobjecten. De bedoeling daarvan was respectievelijk deze als studieobject m.b.t. de ideologische vijanden van het nazisme te gebruiken of in Hitlers musea op te slaan. Een voorzichtige schatting komt tot 56.250 boeken en 885 kunstobjecten van joodse verzamelaars die door toedoen van de ERR uit België naar Duitsland werden getransporteerd.

De uiteindelijke bestemming van de opbrengst van de verkochte goederen en van de geblokkeerde spaar- en effectenrekeningen was de roofbank *Société française de Banque et de Dépôts* (SFBFD), dochtermaatschappij van de *Société générale de France*. Deze Franse bank was als 'vijandelijk' vermogen onder beheer van de BTG gekomen. Daar werden, in etappes vanaf begin 1943, de joodse tegoeden in de vorm van geïndividualiseerde rekeningen gecentraliseerd. Eerst, in januari 1943, werden de financiële instellingen verzocht de contantenrekeningen te transfereren. In maart volgde de inhoud van de kluisen : juwelen, goud, uurwerken, diamanten, deviezen en andere waardevolle objecten. In het najaar werd de operatie afgerond met de waardepapieren (aandelen, kasbons en obligaties).

Zoals reeds aangegeven, waren dit lang niet alle rekeningen van joden die zich in de Belgische banken en spaarkassen bevonden, aangezien de identificatie zeer onvolledig

was gebleven. In het bijzonder het uitermate lage aantal spaarboekjes van de grootste door de Belgische overheid beheerde spaarkas, de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK), en van de rekeningen bij het Bestuur der Postcheques valt hierbij op. Dit is des te belangrijker wanneer men de volgende cijfers in ogenschouw neemt : in 1940 beheerden alle private banken en spaarkassen samen 50,8 % van alle passiva van particuliere klanten, tegenover 15,3 % voor de Postcheque en maar liefst 33,9 % voor de ASLK.

Daarnaast werden er door de financiële instellingen allerlei uitzonderingsmaatregelen bij de BTG bedongen om de overdracht van de wel geïdentificeerde rekeningen niet uit te voeren of op zijn minst uit te stellen. Zo waren er de ‘bevoorrechte relaties’ van de banken met hun klanten. Een ander argument was het zogenaamde eenheidsprincipe van alle rekeningen : vele banken beschouwden – soms daarin gedekt door het bankreglement – tegoeden van diverse aard die zij van een klant bezaten als communicerende vaten (en bijgevolg als een onderlinge waarborg). Om die reden kantten zij zich tegen de transfer van de contantenrekeningen wanneer die bijvoorbeeld werden gevoed door dividenden of geïnde coupons van obligaties. Als gevolg daarvan werden bepaalde transfers uitgesteld of opgesplitst en bevonden er zich naast de nooit als ‘joods’ geïdentificeerde tegoeden ook nog andere tegoeden van joodse klanten bij de financiële instellingen op het einde van de bezetting.

Toen waren volgens de cijfers van de BTG ongeveer 3 miljoen RM bij de SFBF “door joden geplaatst” en bevond er zich 12 miljoen RM als product van “administratieve maatregelen” (opbrengst van liquidaties en verkopen; geschatte tegenwaarde van objecten, diamanten en deviezen). De waarde van de effectenrekeningen werd op 31 juli 1944 op 216 miljoen BEF (koers van 31.XII.1943) geraamd. Bij de aftocht van de Duitse troepen namen de ambtenaren van de BTG een belangrijke hoeveelheid waardevolle objecten allerhande en deviezen uit de kluisen mee naar Duitsland. De bij de SFBF geblokkeerde individuele rekeningen bleven evenwel onaangeroerd.

Het totaalcijfer van de spoliatie zoals het in het Eindrapport van de Groep 12 van de Economische Afdeling van het DMB werd vermeld, 225 miljoen Rijksmark, brengt al deze bezittingen – ook deze waarover de bezetter niet kon beschikken – samen. Dit cijfer is evenwel niet enkel oncontroleerbaar, maar tevens op een dusdanige wijze misleidend dat het onbruikbaar wordt¹⁰. Het is vooreerst niet steeds duidelijk wat precies wordt geteld, de waarde van de eigenlijke geroofde goederen of ook de waarde van de onder beheer gestelde goederen waarvan de spoliërende administratie geen eigenaar was. Verder is de waarde zelf van de goederen evenmin duidelijk te bepalen, al is het maar door de opgelegde wisselkoers met de Duitse Rijksmark. Zinvoller dan een kwantitatieve balans lijkt ons dan ook het opmaken van een kwalitatieve balans van de spoliatie.

¹⁰ Zie opmerking noot 7.

Vooreerst kan gesteld worden dat de bezetter zijn doelstellingen slechts gedeeltelijk heeft kunnen waarmaken. Het politieke en rechtstreeks vanuit Berlijn gestuurde, door racisme ingegeven, objectief dat erin bestond de joodse bevolking ook economisch te vernietigen, was grotendeels gehaald. De economische perspectieven vooruitgeschoven door het Militair Bestuur bleven daarentegen ver onder de verwachtingen. De economie was ‘ontjoodst’, maar de economische rendabiliteit van deze operatie voor het *Reich* bleef zeer beperkt. Slechts een relatief klein percentage van het ‘joods vermogen’ was naar Duitsland getransfereerd of voor de werking van de bezettingsadministratie aangewend geworden. Enkel op het terrein van de *Möbelaktion* en het gebruik dat kon gemaakt worden van de gespolieerde diamanten in de Duitse oorlogsindustrie, kan op dit punt van de conclusie een voorbehoud gemaakt worden. Verder bleef het grootste deel van de opbrengst van de centralisatie van de joodse financiële tegoeden en van het product van de ‘ontjoodsing’ van de bedrijven op geblokkeerde rekeningen in België achter en werden de onroerende goederen onbeheerd achtergelaten.

Voor de overlevende slachtoffers van de spoliatie was de situatie echter wel dramatisch. Wie voor de oorlog een bedrijf(je) bezat, vond na de bevrijding daarvan niets meer terug. De huizen waren geplunderd en van de meubelen en persoonlijke bezittingen restte niets meer. Een lichtpunt was er voor wie geld op de bank had staan of voor de oorlog waardepapieren had gekocht : deze stonden er meestal nog, maar waren getransfereerd naar een andere bank. Voor wie een onroerend goed bezat – dat voor de oorlog niet gehypothekeerd was – was de kans eveneens reëel dat zijn eigendomsrecht niet was aangetast. Voor de nabestaanden van de bezitters van onroerend of roerend goed (bijvoorbeeld de levensverzekeringen waar de bezetter in België, in tegenstelling tot de andere bezette landen, nauwelijks had aan geraakt), was de situatie al veel minder rooskleurig. Hoe moesten zij in het bezit komen van de achtergelaten ‘slappende’ bezittingen ? Vele rechthebbenden waren helemaal niet op de hoogte van het bestaan van bepaalde bezittingen van hun overleden familieleden. Soms hadden zij tijdens de oorlog in het buitenland verbleven, maar nog frequenter kwam het voor dat het ging om minderjarige kinderen. Ook ontbraken in de eerste jaren na de oorlog dikwijls de overlijdensattesten van de slachtoffers van de judeocide.

Uiteindelijk betekende de bevrijding voor het grootste deel van de joodse overlevenden – die geen eigendommen bezaten of bezittingen bij de bank hadden belegd – helemaal opnieuw beginnen en tevreden zijn dat men het er levend had vanaf gebracht. De *Möbelaktion* had hen bezitloos gemaakt. Ook deze sociale dimensie, waarbij uiteindelijk de minderbedeelden verhoudingsgewijs de grootste slachtoffers werden, kan in deze eindbalans van de Duitse spoliatie niet ontbreken.

II. Het rechtsherstel

In het vermogensrechtsherstel van de joodse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog waren in België vele instellingen actief. Sommige van deze instellingen waren specifieke

creaties die voorsproten uit de afwikkeling van het oorlogsgebeuren, andere bestonden reeds voor de oorlog en zetten hun gewone activiteiten verder. Tot de eerste categorie behoren de Dienst van het Sekwester, de Dienst Economische Recuperatie en de Dienst oorlogsschade bij het Ministerie van Wederopbouw; tot de tweede behoren twee onderdelen van de Administratie van het Ministerie van Financiën, met name de Deposito- en Consignatiekas en de Administratie van Registratie en Domeinen, en ten slotte de Rechtbanken van Eerste Aanleg en de private bewindvoerders over de onbeheerde goederen die door hen werden aangesteld.

Lopende over een lange periode van september 1944 tot het einde van de jaren zestig, hebben deze instellingen en personen erg veel werk verzet en globaal genomen kan er dan ook niet van een mislukking van het rechtsherstel worden gesproken. Toch kunnen de bijwijlen opvallende onvolkomenheden en structurele zwakheden van dit rechtsherstel niet onvermeld blijven.

De instelling die zonder enige twijfel de belangrijkste rol speelde in dit vermogensrechtsherstel was de Dienst van het Sekwester. Deze dienst werd, steunend op de ervaring van de Eerste Wereldoorlog, nog voor de bevrijding van het Belgische grondgebied opgericht door de exil-regering in Londen om in opdracht van de Staat de goederen te beheren van de ‘vijanden’; later, in januari 1945, werden daar de goederen van de ‘verdachten’ aan toegevoegd, maar deze categorie valt buiten de hier onderzochte materie. De bedoeling was deze goederen te vrijwaren van vervreemding of vernietiging om ze naderhand als onderpand te kunnen gebruiken voor de schade die door de bezetter aan het nationaal patrimonium was aangericht.

Op deze wijze sluit de werking van de Dienst van het Sekwester aan bij de globale benadering die in de internationale akkoorden m.b.t. het herstel van de materiële oorlogsschade terug te vinden is. Daarvoor werden achtereenvolgens op de conferenties van Yalta (begin 1945), Postdam (zomer 1945) en uiteindelijk Parijs (Herstelconferentie, november/december 1945) de krijtlijnen uitgetekend. Het overeengekomen basisprincipe inzake herstelbetalingen of restitutie bestond hierin dat zulks zou gebeuren aan de respectieve slachtofferstaten, die op hun beurt dienden in te staan voor de vergoeding van hun onderdanen. Deze opvatting vinden wij bijgevolg terug in de Belgische recuperatiepolitiek en bij de herstelling van de oorlogsschade. Enkel bij de restitutie van een belangrijke partij industriële diamant uit de Amerikaanse bezettingszone in Duitsland werd van dit principe afgeweken ¹¹.

De Dienst van het Sekwester was een openbare dienst met een eigen rechtspersoonlijkheid, een eigen Raad van Beheer en een regeringscommissaris. Hij bezat de

¹¹ Zie het artikel van Eric Laureys verder in dit *BEG*-dossier.

wettelijke bevoegdheid goederen onder sekwester te bewaren en te beheren, maar niet om er als eigenaar over te beschikken. De dienst genereerde zijn eigen inkomsten uit het beheer van de gesekwestreerde goederen. Het beheer ervan werd toevertrouwd aan bewindvoerders, in de meeste gevallen ambtenaren van het Ministerie van Financiën, notarissen of advocaten. Slechts zeven jaar na het in voege treden van de wet op het sekwester, in 1951, werd het wettelijk mogelijk systematisch over te gaan tot de vereffening van de ‘vijandelijke’ (Duitse en Japanse) goederen, rechten en belangen (dit gold niet voor de bezittingen van de ‘verdachten’).

In deze constructie was wettelijk noch organisatorisch een plaats voorzien voor de bezittingen van de slachtoffers van de Duitse bezetting. Toch kwamen dergelijke bezittingen bij de sekwestratie van de Duitse ‘vijandelijke’ goederen onder het beheer van de Dienst. Veruit het meest omvangrijk waren de goederen die onder beheer stonden van de Dienst Sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG), de beheersmaatschappij die door de bezetter was opgericht om de vijandelijke en joodse goederen te beheren. Daarnaast was er het Sekwester op de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* en ten slotte waren er de vele honderden sekwesters op de bezittingen van de Duitse en Oostenrijkse joden die als onderdanen van een vijandelijke staat van rechtswege en automatisch onder de toepassing van de wet vielen.

Gaandeweg groeide bij de Dienst van het Sekwester inzicht in het probleem van de roof van de joodse bezittingen. De beheerder van het Sekwester op de BTG was wellicht één van de zeldzame Belgen die zich, enkele maanden na de bevrijding, een correct beeld kon vormen van wat de *Endlösung* werkelijk betekend had : duizenden en duizenden mensen die voor altijd waren verdwenen, met ganse families, hun huisraad geroofd, hun andere goederen systematisch gesekwestreerd. Men kan zich vandaag de vraag stellen hoe de overlevende slachtoffers op een verantwoorde manier in hun rechten konden worden hersteld door een openbare dienst die was opgezet om de bezittingen van de ‘vijanden’ en ‘verdachten’ te beheren. Voor dit juridisch, maar ook moreel en politiek probleem, werd nooit een bevredigende oplossing bereikt.

Dit wettelijk vacuüm (er bestond geen wettelijke basis voor het beheer van niet-vijandelijke goederen) weerhield de Dienst van het Sekwester er niet van met pragmatische ijver het overgrote deel van de goederen van de joodse slachtoffers te vereffenen. Geval per geval zochten de mandatarissen van de Diensten oplossingen voor de problemen die zich aandienen. Het gebrek aan duidelijkheid, en daardoor eveneens aan rechtszekerheid, werd goeddeels gecompenseerd door goede wil en improvisatietalent. Toch kon dit de gebrekkige coördinatie tussen de diverse diensten en administraties in het dossier van het vermogensrechtsherstel in België niet echt goedmaken : zo vernam de mandataris van het Sekwester BTG pas 6 jaar na het begin van zijn mandaat dat er bij het Ministerie van Wederopbouw een Dienst voor de Oorlogsslachtoffers actief was die onder meer systematisch gegevens verzamelde over de joodse oorlogsslachtoffers.

- Juni 2001 : de Studiecommissie joodse goederen op een van haar laatste vergaderingen in de Wetstraat 16. Centraal zittend haar tweede voorzitter, voormalig grootmaarschalk van koning Albert II, Lucien Buysse. (Foto G. SCHNECK)

In december 1944 begon de Dienst van het Sekwester op de BTG met de vereffening van de goederen. Rekeningen en waardepapieren van joden die bij de *Société française de Banque et de Dépôts* waren gecentraliseerd, werden onder bepaalde voorwaarden vrijgegeven aan de titularissen en de rechthebbenden. Deze vrijgave gold inderdaad uitsluitend voor de bedragen op de gewone contanten- of effectenrekeningen, niet voor de opbrengsten van de verkoop tijdens de bezetting van bedrijven, voorraden, handelsfondsen of onroerend goed. Deze verkopen waren door een Besluitwet van 10 januari 1941 uitgevaardigd door de Belgische exil-regering in Londen collectief tenietgedaan. Het gevolg daarvan was dat de eigenaars niet zonder meer opnieuw bezit konden nemen van hun goed (wanneer dit uiteraard nog bestond) en tegelijkertijd de som van de geannuleerde verkoop (op hun naam gestort op een subrekening van de BTG bij de SFBD) opeisen. Het was aan de oorspronkelijke eigenaars om een keuze te maken : ofwel verzaakten zij aan het goed en dan konden zij volledig beschikken over hun SFBD-rekening, ofwel namen zij terug bezit van hun goed maar dan bleef de verkoopsom op de SFBD-rekening geblokkeerd. Het Sekwester op de BTG beklemtoonde dat het niet eens was met de stelling van sommigen dat deze bedragen als schadeloosstelling aan de titularissen konden worden gelaten : “*l’Office des Séquestres n’est pas l’Office des Dommages de guerre*”¹². Bij de beoordeling van deze gang van zaken moet wel rekening

12 Brief van Mandatarissen van het Sekwester op de BTG aan het Hoofdbestuur van het Sekwester, 20.IX.1945 (ARCHIEVEN MINISTERIE VAN FINANCIËN, *Fonds Sekwesterarchief WOII*).

gehouden worden met het inkomensverlies dat jaren inactiviteit met zich had gebracht, met de ontwaarding van vele voorraden en met het feit dat wanneer goederen tijdens de bezetting waren verkocht geworden, de opbrengst ervan meestal ver beneden de reële waarde was gebleven. Ook al was de situatie van de betrokken slachtoffers nog zo moeilijk, om de bedragen te recupereren moesten zij hun rechten kunnen aantonen en ook dat was, zeker wanneer het erfgerechtigden betrof, zoals reeds vermeld niet steeds eenvoudig.

In januari 1945 kregen ook de financiële instellingen toestemming om, zonder tussenkomst van de titularissen, de rekeningen te recupereren die zij voor de bezetting hadden beheerd (en waarop niet het product was geplaatst van één of andere Duitse spoliatieactiviteit). De waardevolle objecten die in de Mechelse Dossinkazerne in beslag waren genomen werden geïnventariseerd en eveneens druppelsgewijs aan de rechthebbenden vrijgegeven.

De rekeningen, waardepapieren en goederen waarvan de eigenaars niet konden worden geïdentificeerd vervielen via de Administratie van Registratie en Domeinen aan de Schatkist. Dat was onder meer het geval voor de collectieve rekening *Mecheln* waarop tijdens de bezetting de opbrengst was samengebracht van de in de Dossinkazerne in Mechelen (de verzamelplaats van waaruit joden en zigeuners uit België naar Auschwitz werden gedeporteerd) gestolen bezittingen. Ook bevond zich op diezelfde rekening een restant van de lonen die niet waren uitbetaald aan de joodse dwangarbeiders die in Noord-Frankrijk bij de bouw van de Atlantische Muur waren tewerkgesteld¹³. Dit restant werd, middels een bijzondere Wet, in 1958 via de Deposito- en Consignatiekas naar het Nationaal Werk voor Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers getransfereerd.

De rekeningen, waardepapieren en (verkochte) objecten waarvan de eigenaars wel bekend waren, maar die na vele jaren geen teken van leven hadden gegeven of geen rechthebbenden bleken te hebben (maar dan moesten die rechthebbenden wel op de hoogte zijn van het bestaan van het bezit, wat lang niet altijd het geval was), werden op het einde van de jaren vijftig naar de Deposito- en Consignatiekas getransfereerd. Daar vervallen de bezittingen dertig jaar na hun neerlegging aan de Schatkist.

Een uitzondering op deze politiek van vereffening werd gemaakt voor de Duitse en Oostenrijkse joden. Te vergelijken met wat gebeurde bij de inval van de Duitse troepen in mei 1940 (zij werden door de Belgische autoriteiten als verdachten aangehouden en gedeporteerd) en tijdens de bezetting (hun bezittingen werden door de nazi's niet gesekwestreerd maar verbeurd verklaard), werden zij opnieuw twee maal slachtoffer : één maal als jood en één maal als Duitser. Op initiatief van de geallieerde autoriteiten in Duitsland kregen de Duitse joden na de bevrijding terug de Duitse nationaliteit

¹³ Zie het artikel van Anne Godfroid verder in dit BEG-dossier.

toebedeeld die ze als gevolg van de racistische Neurenbergerwetten na 1935 waren kwijtgespeeld. Om die reden werden zij door de Dienst van het Sekwester als ‘vijanden’ beschouwd en behandeld : de goederen van de afwezigen (inclusief de overleden gedeporteerden) vervielen rechtstreeks aan de Belgische Staat. De goederen van de overlevenden werden slechts na 1947 (op voorlegging van een attest van ‘niet-vijand’) druppelsgewijs vrijgegeven.

Een tweede gevolg van het wettelijk vacuüm waarin de vermogensvereffening van de joodse oorlogsslachtoffers in België diende te gebeuren, was de tussenkomst van de rechterlijke macht en van de door haar aangestelde voorlopige bewindvoerders. Conform de voorschriften van het Burgerlijk Wetboek wezen sommige Rechtbanken van Eerste Aanleg voorlopige bewindvoerders aan voor het beheer van goederen van joodse afwezigen. Zij namen taken op zich die elders door de Dienst van het Sekwester werden behartigd, wat de rechtszekerheid en uniformiteit niet ten goede kwam. Dat was bijvoorbeeld het geval met het beheer van het vastgoed van joodse afwezigen in Antwerpen (in Brussel ontfermde de Dienst van het Sekwester zich over die opdacht). Drie bewindvoerders bogen zich over de inventarisatie en het beheer (als een ‘goede huisvader’) van de betrokken bezittingen. Zonder de toestemming van de rechter konden zij niet over deze goederen beschikken, maar het opzoeken van eventuele nabestaanden/erfgenamen behoorde niet tot hun takenpakket. De Dienst van het Sekwester heeft op dit vlak, na verloop van tijd, wel bescheiden inspanningen gedaan.

Vele bewindvoerders waren plaatsvervangende rechters die door deze beheersactiviteiten hun inkomsten als advocaat wat konden optrekken; daarenboven waren sommige van deze bewindvoerders reeds tijdens de bezetting tussengekomen bij de ‘gedwongen’ verkopen van gehypothekeerde joodse onroerende eigendommen. De bewindvoerders moesten slechts verantwoording afleggen over hun beheer wanneer de rechthebbenden zich manifesteerden, wat in de specifieke context van de systematische uitroeiing van ganse gezinnen toch wel problematisch kan genoemd worden. Daarenboven ging het in het geval van Antwerpen over het beheer van collectieve Duitse *Verwaltungen* van joods onroerend goed, waarvan de eigen vermogens onder de exclusieve wettelijke bevoegdheid van het Sekwester vielen. Dat weerhield de rechter er in september 1944 evenwel niet van het beheer aan hem bekende voorlopige bewindvoerders toe te vertrouwen. Dat deze private bewindvoerders na verloop van tijd zelfs konden beschikken over een kantoor in het Antwerpse justitiepaleis bestempelde de Studiecommissie als ‘bevreemdend’. Hoe de vereffening van dat beheer is verlopen – m.a.w. hoe en wanneer er een einde kwam aan het beheer van de bewindvoerders – kon niet worden onderzocht, aangezien zij op geen enkele manier systematisch verantwoording aflegden over hun activiteit, ook niet aan de rechter. Daardoor ontbraken ook de bronnen voor het onderzoek.

Een tweede onderdeel in de afweging van het naoorlogs vermogensrechtsherstel van de joodse oorlogsslachtoffers in België behelst een evaluatie van de mogelijkheid tot restitutie of schadeloosstelling van het vermogensverlies. Voor deze aspecten waren

respectievelijk de Dienst Economische Recuperatie (DER) en de Dienst Oorlogsschade (DO) bij het Ministerie van Wederopbouw bevoegd.

De DER werd opgericht in 1944 om alle roerende bezittingen op te sporen en te restitueren die als gevolg van de oorlog uit openbaar of privaat bezit waren verdwenen of ontvreemd. In de schoot van de DER functioneerde een kunst- en cultuurcel. De restitutieresultaten van deze cel bleven in vergelijking met de omliggende landen Frankrijk en Nederland m.b.t. de roof van joodse cultuur- en kunstgoederen bedroevend. Slechts 1,2 % van de geroofde bibliotheken en 7 % van de geroofde kunstwerken van joodse verzamelaars werden aan de eigenaars gerestitueerd. 90 % van de uit het buitenland gerecupereerde cultuurgoederen kwam uiteindelijk in Belgische culturele instellingen en musea terecht. Vele cultuurgoederen werden ook openbaar verkocht in het Paleis voor Schone Kunsten of via de Administratie van Registratie en Domeinen.

Ook op dit terrein bestond er nauwelijks coördinatie tussen de verschillende administraties en gemeentelijke diensten die bij een efficiënte recuperatie een rol hadden kunnen spelen. Opvallend is tevens het amateurisme waarmee België de opsporing in het buitenland organiseerde en hoe afhankelijk deze wel was van de Amerikaanse en later Franse welwillendheid.

De wetten op het herstel van de materiële oorlogsschade van 1945 en 1947 leidden ertoe dat de meeste joodse oorlogsslachtoffers niet in aanmerking kwamen voor vergoedingen. Schadeloosstelling kon enkel worden aangevraagd door personen van Belgische nationaliteit, wat per definitie ca. 95 % van de joodse bevolking in België (die hoofdzakelijk bestond uit migranten die na de Eerste Wereldoorlog naar België waren gekomen) uitsloot.

Verder waren de raciale deportatie en vervolging niet als criteria in aanmerking genomen voor het Statuut van de politiek gevangene¹⁴. Om die reden waren de uitzonderingsregels die in de wet op de oorlogsschade van 1947 waren voorzien m.b.t. de vergoeding van

14 De bedoeling van het wetsontwerp ter instelling van het Statuut van Belgische politieke gevangene (januari 1947) was wel degelijk de erkenning van het leed (in gevangenschap, door deportatie of door overlijden), zonder onderscheid van de oorzaak van de aanhouding. Dit ontwerp werd zo goed als unaniem in de Kamer goedgekeurd, maar in de Senaat, waar de katholieke oppositie over een meerderheid beschikte, werd het afgewezen. In het compromis tussen de regering en de katholieke oppositie dat uiteindelijk uit de bus kwam, viel, door de toevoeging van het aantonen van een 'patriottische' activiteit of een politiek of filosofisch motief voor de arrestatie, de raciale deportatie uit de boot. De joodse oorlogsslachtoffers (zo'n 60 % van de dodelijke slachtoffers onder alle Belgische gedeporteerden) en hun rechthebbenden werden als pasmunt gebruikt in dit politiek compromis. Het Statuut van de vreemde politieke gevangene was nog restrictiever, in de zin dat daarvoor enkel de vreemdelingen in aanmerking kwamen die een activiteit in het verzet in België konden aantonen. PIETER LAGROU, *The Legacy of Nazi Occupation, Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 221-225.

de materiële schade geleden door politieke gevangenen (onder meer een prioritair en volledige vergoeding van alle gespolieerde roerende en onroerende goederen), niet op de joodse oorlogsslachtoffers van toepassing. Dit verklaart waarom de systematische roof van de meubelen en huisraad van de joodse slachtoffers in het kader van de *Möbelaktion* (dit gold voor gedeporteerden zowel als voor niet-gedeporteerden) nooit door de Belgische overheid werd schadeloosgesteld. Voor de erkende politieke gevangenen bestond die mogelijkheid volgens de Wet op de oorlogsschade wel degelijk; op dit vlak kan bijgevolg om meerdere redenen (nationaliteitsprincipe, niet-erkenning als politieke gevangenen) van een discriminatie t.a.v. de joodse oorlogsslachtoffers worden gesproken.

Deze discriminatie kreeg een verlengstuk in de wettelijke toepassing van de eerste fase van Duitse *Wiedergutmachungs*-wetgeving in België toen ca. één miljard BEF onder de politieke gevangenen werd verdeeld. Hoewel het *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG, 1953) expliciet de raciale, religieuze en ideologische vervolging als motief voor morele schadevergoeding voorzag en deze criteria letterlijk werden overgenomen in het Belgisch-Duits akkoord van 1960, vielen de joodse oorlogsslachtoffers in het Belgisch verdeelmechanisme uit de boot. België had immers middels dat akkoord ook het recht bedongen zelf de verdeelsleutels vast te leggen. Volgens de uitvoeringsbesluiten op de wet van 1961 kwamen enkel de gerechtigden op het Statuut van politiek gevangene in aanmerking voor de Duitse morele schadevergoeding, waardoor *de facto* de raciaal gedeporteerden werden uitgesloten.

Slechts met de tweede Duitse Wet in het kader van de *Wiedergutmachung*, het z.g. *Bundesrückerstattungsgesetz* (BRüG, 1957) dat de materiële schadeloosstelling beoogde, bekwamen de joodse oorlogsslachtoffers in België een substantiële vergoeding voor de geleden verliezen. 13.000 Belgische dossiers werden afgewerkt (joodse en niet-joodse samen) voor een totaal van ca. 2,5 miljard BEF aan de koers van 1960. Daaronder waren in 1965 naar schatting 6.500 dossiers ingediend door joodse slachtoffers. Deze laatste schadeloosstelling betrof voornamelijk het geroofde huisraad en meubelen in het kader van de *Möbelaktion* en de roof in de Antwerpse diamantsector, samen goed voor een totaal van ca. 1,6 miljard BEF.

Het is wellicht geen toeval dat deze gebrekkige restitutie en discriminatoire schadeloosstelling van de joodse oorlogsslachtoffers vanwege de Belgische Staat niet van toepassing waren op de diamantsector. Na een aanvankelijke weigering vanwege de Amerikaanse autoriteiten, recupereerde de DER dank zij volgehouden inspanningen van de Belgische Staat in 1950 een belangrijke partij geroofde diamanten uit Duitsland. Omdat de Amerikaanse autoriteiten niet wensten een land (België) maar wel de eigenlijke slachtoffers schadeloos te stellen, was uiteindelijk de Federatie der Belgische Diamantbeurzen als eisende partij opgetreden. Toen deze gerecupereerde diamanten in 1951 en 1952 werden verkocht, waren reeds vele SFBF-rekeningen van tijdens de bezetting (aan dumpingprijzen) verkochte diamanten door de Dienst van het Sekwester op de BTG aan rechthebbenden vrijgegeven. Om die rechthebbenden toe te laten ook een deel van

de gerecupereerde en vervolgens verkochte diamanten als schadeloosstelling te claimen, werd de mogelijkheid geschapen de SFBD/BTG-operatie terug te draaien. Wie dat wenste kon m.a.w. de beperkte reeds ontvangen som die op zijn SFBD-rekening had gestaan retourneren en vervolgens toch nog aanspraak maken op zijn deel van de opbrengst van de gerecupereerde diamanten. De eigenlijke uitkering onder auspiciën van de Federatie der Belgische Diamantbeurzen ging van start in 1954 en liep tot ca.1966. In een zekere zin kan deze operatie gelden als een schoolvoorbeeld van Belgisch improvisatietalent.

Twee elementen kunnen in het rechtsherstel in de diamantsector opmerkelijk worden genoemd : 1/ bij de uiteindelijke schadeloosstelling werd het nationaliteitsbeginsel – mede onder Amerikaanse druk – niet toegepast (d.w.z. alle slachtoffers, de vreemdelingen zowel als de Belgen, kregen evenveel) en 2/ de praktische uitvoering van de schadeloosstelling werd geprivatiseerd en toevertrouwd aan de Federatie der Belgische

- 27 juni 2002 : de ondertekening van het protocol tussen de joodse gemeenschap, de Belgische Staat en de verzekeraars. Van links naar rechts op deze foto de vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap Eti Ringer en David Susskind, samen met minister van Financiën Didier Reynders.
(Foto Belga)

Diamantbeurzen. Dit zorgde er uiteindelijk voor dat – volgens de berekeningen van de Studiecommissie – de Belgische schadeloosstelling samen met wat op basis van de BRüG-wet door de BRD aan de diamantsector werd uitbetaald zo goed als volledig de vermogensroof in de diamantsector dekte. Het economische en politieke belang van de diamantsector zal ongetwijfeld een belangrijke factor geweest zijn in de soepelheid waarmee dit rechtsherstel van diverse zijden werd afgewerkt.

De conclusie m.b.t. het naoorlogs vermogensrechtsherstel van de joodse oorlogsslachtoffers in België moet dus luiden dat er op bepaalde terreinen bevredigend werk werd geleverd, maar dat er anderzijds ook zwaarwegende tekortkomingen en fouten kunnen worden aangestipt. M.b.t. de recuperatie in de kunst- en cultuursector sloeg België een belabberd figuur, maar daarvan waren zeker niet enkel de joodse burgers het slachtoffer. De materiële schadeloosstelling daarentegen was voor de joodse slachtoffers (net zoals voor een kleine groep niet-joodse vreemdelingen) ronduit discriminatoir. Dat het ook anders kon wanneer hogere belangen in het geding waren bewees het degelijke werk dat in de diamantsector werd gepresteerd.

In hoofdzaak en met enige afstand in de tijd bekeken ontbrak het de politieke en administratieve verantwoordelijken in dit dossier aan inzicht en visie op wat de judeocide werkelijk had betekend en welke de gevolgen daarvan waren m.b.t. de zorg over de onbeheerde goederen. Een beheersinstituut dat zich, zoals in Nederland, los van de gesekwestreerde goederen van de vijanden ontfermde over de bezittingen van de slachtoffers en het beheer ervan op een gecontroleerde basis toevertrouwde aan voorlopige bewindvoerders, zag in België nooit het licht.

De Belgische Staat verwierf sinds het einde van de oorlog ca. 6 miljoen BEF aan erfloze nalatenschappen van judeocide-slachtoffers. Dit is verbazend weinig, wat onder meer kan worden toegeschreven aan de gebrekkige, eigenlijk nauwelijks bestaande, controle die het Ministerie van Financiën uitoefent op de activiteiten van door de Rechtbanken aangestelde voorlopige bewindvoerders over onbeheerde goederen. Dat er – in het bijzonder met het oog op het opsporen van deze erfloze nalatenschappen – tot laat in de jaren negentig nooit een vraag werd gesteld naar de tegoeden van de slachtoffers in de financiële sector en bij de verzekeringsmaatschappijen, vormt een illustratie van de globale wettelijke en politieke onmacht van de Belgische Staat op dit terrein.

III. De Studiecommissie

De onderzoeksgroep van de Studiecommissie nam de draad terug op in 1999 precies daar waar het naoorlogse rechtsherstel had gefaald. Er werd nagekeken wat via diverse kanalen was afgevloeid naar de Schatkist, wat er nog openstond aan niet-uitbetaalde contracten van levensverzekeringen en hoe het stond met de ‘slapende’ tegoeden bij de financiële instellingen.

Bij het onderzoek in de diverse betrokken overheidsdiensten, in het bijzonder bij het Ministerie van Financiën, kon de Studiecommissie zo goed als steeds op een bereidwillige medewerking rekenen. In de meeste gevallen bleken de archieven zich nog op de administraties zelf te bevinden en waren er nog geen selecties doorgevoerd; de omstandigheden van bewaring lieten evenwel sterk te wensen over. Slechts wanneer bepaalde fondsen naar het Rijksarchief waren overgebracht rezen er meerdere malen hinderpalen m.b.t. consultatie, maar op dit probleem zullen wij hier niet verder ingaan. In ieder geval slaagde de Studiecommissie erin door deze rijke oogst aan documentatie zo goed als alle belangrijke (cijfer)gegevens m.b.t. het naoorlogs materieel rechtsherstel van de staat te reconstrueren.

Ook het onderzoek in de verzekeringssector verliep vlot. De archieven van de maatschappijen bleken verrassend rijk te zijn en lieten in de meeste gevallen toe de niet-uitbetaalde contracten van levensverzekeringen op het spoor te komen. Zoals dat ook met de staat en de financiële sector het geval was, kruiste de Studiecommissie systematisch alle teruggevonden gegevens m.b.t. bezittingen – hier *in casu* lijsten van sinds 1945 niet-uitbetaalde contracten – met de Mala Zimetbaum databank, waarin de door de Duitse bezetter als jood gecategoriseerde personen waren opgenomen. Deze goede samenwerking met de verzekeringssector (vertegenwoordigd door de Beroepsvereniging der Verzekeringsondernemingen/BVVO) was mede het gevolg van de zware internationale druk die op de verzekeringsmaatschappijen rustte. Op initiatief van het *World Jewish Congress* en de door haar gecreëerde *World Jewish Restitution Organisation* werd met de steun van de Clinton-administratie in oktober 1998 de ICHEIC (*International Commission on Holocaust-Era Insurance Claims*) opgericht. De belangrijkste verzekeringsmaatschappijen (Allianz, AXA, Generali, Winterthur en Zurich) kwamen er tot overeenkomsten met de controleorganismen op de verzekeringen in de VSA, de joodse organisaties en de staat Israël. De in ICHEIC participerende maatschappijen vertegenwoordigden 38,5 % van de Belgische markt anno 1940. Uiteindelijk kwam de Studiecommissie, met haar eigen onderzoeksmethode, tot een becijferd resultaat waarmee de BVVO haar instemming kon betuigen in naam van alle op de Belgische markt actieve maatschappijen.

Zoals reeds opgemerkt waren de financiële bezittingen van de joodse klanten deels bij de banken gebleven tijdens de bezetting en deels in 1945 van de roofovername *Société française de Banque et de Dépôts* naar de banken geretourneerd. Wegens een schrijnend gebrek aan archieven en wegens de complexiteit van de materie, werd de berekening van deze banktegoeden een bijzonder moeilijke en delicate opdracht. Het was daarenboven van in den beginne duidelijk dat een doorgedreven onafhankelijk onderzoek naar ‘slappende’ tegoeden – in de terminologie van de financiële instellingen ‘niet-opgevraagde’ tegoeden – slechts node en schoorvoetend door de bankwereld zou worden aanvaard. Een doorlichting van deze tegoeden was slechts mogelijk door een analyse van de wijze waarop globaal, voor alle bezittingen van zowel joden en als niet-joden, deze materie sinds 1945 door de banksector was benaderd geworden. Het spreekt voor zich dat hier-

mee voor de sector grote financiële belangen op het spel stonden die het joodse dossier ver overstegen. Mede om die reden werd dit dossier steeds door de juridische diensten van de financiële instellingen en van de beroepsvereniging (Belgische Vereniging van Banken/BVB) behandeld. Vooral de wetgeving op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer werd door de sector ingeroepen om de Studiecommissie de toegang tot de lijsten van ‘slapende’ tegoeden na 1945 te ontzeggen. Uiteindelijk haalde de BVB op dit punt haar slag niet thuis, maar resulteerde deze betwisting wel in een vertraging van het onderzoek.

De Studiecommissie trachtte door middel van extrapolaties de werkelijkheid van 1945 in de financiële sector zo dicht als mogelijk te benaderen. In vergelijking met de Commissies in de omliggende landen Frankrijk en Nederland, ging de Belgische Studiecommissie veel nadrukkelijker en nauwgezetter op zoek naar terzake objectieerbare gegevens; deze gegevens werden gevonden in de archieven van de roofofbank *Société française de Banque et de Dépôts*, in de archieven van de Dienst van het Sekwester en in de lijsten van de ‘niet-opgevraagde’ tegoeden die door de financiële instellingen aan de Studiecommissie werden overgemaakt. Hoewel de Studiecommissie hieromtrent in discussie trad met de sector en, daar waar zij die terecht achtte, rekening hield met de opmerkingen die haar werden gemaakt, aanvaardde de financiële sector de door de Studiecommissie gehanteerde parameters en berekeningswijzen uiteindelijk niet.

Het internationale *momentum*, sterk beïnvloed door de grote politieke druk uitgeoefend door de Clinton-administratie, leek op het ogenblik dat de Belgische Studiecommissie tot besluiten kwam (juli 2001) voorbij te zijn. Voor de banksector was de druk toen deels van de ketel, wat ons inziens mede de – in vergelijking opnieuw met de buurlanden – veeleer stugge houding van de Belgische financiële wereld kan verklaren. Daarnaast dient ook rekening te worden gehouden met de relatief zwakke politieke invloed van de joodse gemeenschap (hoewel haar morele autoriteit, steunend op de Holocaustcultuur, ongetwijfeld toeneemt; op dit aspect komen wij dadelijk terug) en met de relatie tussen de Staat en de banksector. Deze laatste blijkt in België niet helemaal dezelfde te zijn als in onze buurlanden. Eerst was er de aanwijzing van Jean Godeaux – een vertrouwensman van de sector – als voorzitter; vervolgens de poging om het onderzoek naar de banktegoeden exclusief via de filter van de Belgische Vereniging van Banken door te voeren; ten slotte kunnen vragen gesteld worden bij het moeizaam tot stand gekomen akkoord tot inrichting van een fonds en een Commissie voor de schadeloosstelling¹⁵. Bij de wettelijke regeling voor het vastleggen van de te storten eindsommen (van staat, verzekeringen en financiële sector) werd de joodse gemeenschap eerst buiten spel gezet (in het oorspronkelijk naar de Kamer gestuurde Wetsontwerp) en uiteindelijk opnieuw

15 BELGISCHE KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, *Wetsontwerp betreffende de schadeloosstelling van de leden van de Joodse Gemeenschap van België voor hun goederen die werden geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945*, 4de zitting van de 50ste zittingsperiode, DOC 50 1379/001-010.

opgevestigd door middel van het in artikel 12 van de Wet van 20 december 2001 voorziene advies aan de regering¹⁶.

Doordat de verantwoordelijkheid voor het ‘beheer’ van dit dossier – in volgorde van belangrijkheid – lag bij de premier en de ministers van Financiën en Justitie, was dit een bij uitstek ‘blauw’ dossier. Ondanks de ogenschijnlijke eensgezindheid die er naar buiten omtrent dit dossier werd betoond (het gaat over een morele materie waarover de politiek zich blijkbaar geen meningsverschillen meent te kunnen veroorloven), bleken er in de schoot van de paars-groene regering toch duidelijk antagonistische krachten aan het werk te zijn. Aan de ene kant staat daarbij de traditionele invloed en het solide lobbywerk van de financiële sector, zowel bij Franstalige als Vlaamse liberalen; aan de andere kant staat de morele kracht die de joodse gemeenschap ontleent aan haar slachtofferschap tijdens de nazi-bezetting en die zich vertaalt in politieke invloed bij de – vooral Franstalige – socialistische familie, maar ook bij bepaalde liberalen, groenen en christen-democraten over de taalgrenzen heen. De huidige regering kon zich om die reden eigenlijk niet veroorloven één van beide partijen al te zeer tegen de haren in te strijken. Het Koninklijk Besluit dat de uitvoering van de Wet van 20 december 2001 regelt gaf de betrokken partijen tot 19 juni 2002 de tijd om tot een onderhandelde oplossing te komen m.b.t. de in het fonds te storten bedragen¹⁷. De vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap slaagden er op de valreep in tot een akkoord te komen met de staat (de minister van Financiën) en de verzekeringsondernemingen. Met de financiële sector werd er evenwel geen akkoord bereikt en diende de regering een bemiddelingsopdracht op te nemen. Op 4 juli 2002 werd er een compromis bereikt dat erop wijst dat, geconfronteerd met een zwaargewicht als de financiële sector, de regering niettemin evenveel gewicht heeft toegekend aan de morele invloed van het joods dossier.

IV. Nabeschouwingen

Kan er nu m.b.t. de spoliatie van de joodse bezittingen van een Belgische specificiteit gesproken worden? Vast staat dat in de globale benadering van het ‘joods probleem’ het Militaire Bestuur in Brussel trouw de richtlijnen van Berlijn heeft uitgevoerd. De vervolging en uiteindelijke deportatie van de joden uit België werd in de praktijk beheerd door de *Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst* en was ten genen dele minder doortastend of wreed dan bijvoorbeeld in Nederland onder een burgerlijk bezettingsbestuur. De tussenkomsten van het Belgisch establishment, hoofdzakelijk ten voordele van de joden met Belgische nationaliteit (die slechts een kleine minderheid van ca. 5 % van de joodse bevolking uitmaakten), brachten de bezetter niet echt in de problemen. Met betrekking tot de joodse bezittingen daarentegen was het DMB alleen meester aan boord en werd de

¹⁶ *Belgisch Staatsblad*, 24.I.2002.

¹⁷ KB van 13 maart 2002 (*Belgisch Staatsblad*, 19.III.2002).

- Drie weken later, 16 juli 2002, wordt ook een protocol getekend met de banksector. Niets dan lachende gezichten op deze foto (v.l.n.r. : Eli Ringer, Didier Reynders en Karel De Boeck, voorzitter van de Belgische Vereniging van Banken), maar aan de overeenkomst gingen bitse onderhandelingen vooraf.
(Foto *Le Soir*)

roofpolitiek geïntegreerd in de globale bezettingspolitiek. Deze keuze resulteerde, vanuit Duitse invalshoek, uiteindelijk in de gedeeltelijke mislukking die wij hebben beschreven.

Van Belgische zijde werd er door de diverse gezagsdragers gekozen voor een pragmatische aanwezigheidspolitiek, naderhand bestempeld als een politiek van ‘het minste kwaad’. Met de desastreuze ervaring van de bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog in het achterhoofd, wenste de regering – daarin gesteund door de overgrote meerderheid van de politieke, financiële, economische, juridische en syndicale kringen – in de mate van het mogelijke de Belgische instellingen in Belgische handen te houden. Het hoeft geen betoog dat het bij de uitoefening van deze Belgische aanwezigheidspolitiek onder de leiding van de Secretarissen-generaal dikwijls bijzonder moeilijk bleek een correct evenwicht te vinden tussen de verdediging van de belangen van de Belgische bevolking en een (wettelijk) aanvaardbare mate van samenwerking met de bezetter.

Ook m.b.t. de vervolging en deportatie van de joodse bevolking en de roof van de joodse goederen werden de Belgische gezagsdragers herhaaldelijk op de proef gesteld. Hun reactiepatroon is daarbij zeker niet eenduidig geweest. Denken wij maar aan de registratie

die door alle gemeentebesturen werd uitgevoerd; aan de verdeling van de Davidster door de Antwerpse lokale autoriteiten (terwijl die door de Brusselse autoriteiten werd geweigerd); aan het inzetten van de Antwerpse gemeentepolitie voor de razzia's tegen de joodse bevolking; maar anderzijds ook aan de weigering van de magistratuur om verkoopakten van joods vastgoed te laten registreren zonder de handtekening van de eigenaar en aan de wijze waarop de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* eraan gehouden werd de regels van het Belgisch handelsrecht na te leven (en de belangrijke consequenties die daaraan verbonden waren voor de blokkering in België van de joodse financiële tegoeden). Hieruit rijst het globaal beeld op van een balans die, wanneer wij opnieuw vergelijken met Nederland en Frankrijk, toch naar de positieve kant overhelt.

Hetzelfde kan niet worden beweerd m.b.t. het naoorlogse rechtsherstel in België. De omvang en betekenis van de vervolgingen tegen de joden drongen niet door tot het naoorlogs bewustzijn van de gezagsdragers in politiek en administratie. Het duurde aanzienlijk langer dan in Nederland en Frankrijk vooraleer het beeld van de joodse bevolking als een bijzondere groep van slachtoffers tijdens de nazi-bezetting ook doordrong in de beeldvorming over de oorlog in België. In het Antwerpse stadscentrum verdwenen in 1942 in luttele maanden tijd ca. 15.000 joodse inwoners, zonder dat deze gebeurtenis naderhand – zelfs in een zekere zin tot op de dag van vandaag – veel ophef maakte.

Om dit fenomeen te verklaren kunnen meerdere factoren naar voor geschoven worden. Meer in het bijzonder denken wij aan de algemene onwetendheid en onverschilligheid t.a.v. het joods drama in de naoorlogse jaren, aan de verdeeldheid in de schoot van de joodse gemeenschap en aan de specifiek Belgische tweeledige beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog. Het is zeker zo dat de perceptie van de judeocide in de eerste jaren na de bevrijding nauwelijks te vergelijken is met het beeld dat wij daar vandaag van hebben. Zo goed als iedereen had onder de oorlog geleden en dat was zeker het geval voor de politieke gevangenen die uit de kampen terugkwamen, maar ook voor de vele duizenden arbeiders die in Duitsland waren tewerkgesteld. Daartussen verdronken de 1.335 uit Auschwitz gerepatrieerde joden in het niets. Toen woog het gewicht van de levenden door en pas vele jaren later, eigenlijk pas vanaf de jaren zeventig, deed het gewicht van de doden de balans in de richting van de joodse slachtoffers overslaan. Daarbij komt dat ook de joodse gemeenschap zelf in die eerste naoorlogse jaren veeleer geneigd was geen uitzonderingspositie voor zichzelf op te eisen. De joodse gemeenschap in België was zowel tijdens als in de eerste jaren na de bezetting voor meer dan 90% samengesteld uit vreemdelingen. Daardoor wogen de ca. 30.000 joden die de oorlog hadden overleefd ook electoraal zeer licht en bleef hun politieke impact te verwaarlozen.

Deze zwakke politieke impact werd versterkt door de niet steeds even rimpelloze relatie tussen de kleine groep Belgische joden en de vreemde joden. Dit gegeven heeft ook een rol gespeeld in de wijze waarop de belangen van de joodse slachtoffers bij de autoriteiten werden behartigd. De minderheidsgroep van geassimileerde Belgische

joden, die in het politieke establishment goed vertegenwoordigd was, had ongetwijfeld in de jaren na de bevrijding meer inspanningen kunnen doen om de stem van de joodse slachtoffers te vertolken. Ook in de loop van de jaren zestig, toen wereldwijd de aandacht voor de ‘holocaust’-herinnering sterk toenam, bleef de beeldvorming over het joods slachtofferschap in België zwak. Daarin heeft naar ons aanvoelen een andere bron van verdeeldheid in de schoot van de joodse gemeenschap meegespeeld. Sinds het einde van de oorlog was die gemeenschap sterk verdeeld gebleven tussen de vooral orthodoxe religieuze groepen in Antwerpen en de geassimileerde liberale en linkse groepen in Brussel. Deze tegenstelling heeft – ondanks de globale zionistische dominantie – haar identiteitsvorming in de naoorlogse periode gehypothekerd en haar uitstraling afgeremd.

Tezelfdertijd werd tijdens de jaren zestig en zeventig de beeldvorming over het joodse slachtofferschap plat geknepen tussen de Belgische patriottische oorlogsherinnering (die dominant is in Franssprekend België) en de wrok voor de zogenaamde onrechtvaardig strenge bestraffing van de Vlaamse collaboratie (die in Nederlandstalig België sterk in de beeldvorming aanwezig is). Deze strijd tussen de twee gemeenschappen over de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog liet geen ruimte meer vrij voor een gezamenlijke herinnering aan het joods slachtofferschap. Inmiddels neemt het morele gewicht van het joods slachtofferschap de afgelopen jaren ook in België toe. Toch heeft dit – in vergelijking met andere landen in West-Europa en Noord-Amerika – zwakke beeld van het joodse slachtofferschap, er, zo denken wij, toe bijgedragen dat België in 1997 het laatste land was waar een studiecommissie werd opgericht om de geroofde joodse bezittingen in kaart te brengen.

Dit brengt ons ertoe de plaats van België in de materie van de geroofde joodse goederen in een breder cultureel perspectief te bekijken. Een wat wij graag zouden betitelen als nieuwe ‘Atlantische’ cultuur tracht, na de val van de Berlijnse muur en het einde van de Koude Oorlog, enkele symbolen van het ‘vrije en democratische Westen’ als universele norm aan de ‘geglobaliseerde’ wereld op te leggen. Daarin speelt de vrije markt vanzelfsprekend een belangrijke rol, maar tevens de afkeer voor het totalitaire en de hang naar ‘universele morele waarden’ die meer en meer door het geïnstrumentaliseerde voorbeeld van de judeocide worden gesymboliseerd. In de VSA is de *Holocaust Memory* tot een symbool van deze universele waarden kunnen uitgroeien omdat zij a-politiek is, omdat zij zich boven of buiten de culturele conflictlijnen bevindt die de Amerikaanse maatschappij verdelen¹⁸. In de West-Europese landen, die in tegenstelling tot de VSA als slachtoffer of als dader tijdens de Tweede Wereldoorlog betrokken partij waren, zijn er dan weer andere, vaak heel verschillende politieke redenen, waarom de *mémoire* van de judeocide langzaam maar zeker een dergelijke belangrijke culturele betekenis heeft verworven. Er dient te worden vastgesteld dat Europa op dit vlak goed op weg lijkt te

18 Zie PETER NOVICK, *The Holocaust and Collective Memory*, Bloomsbury, London, 1999.

zijn de Verenigde Staten na te volgen, de negatieve beeldvorming omtrent Israël in het conflict met de Palestijnen ten spijt. Ondanks de taaie weerstanden die wij hebben beschreven, lijkt het erop dat ook België zich – zoals het dat m.b.t. de geroofde goederen deed – uiteindelijk zal conformeren aan deze ‘Atlantische’ cultuur. Het heeft daar zo zijn eigen redenen voor.

Er zijn in de 2de helft van de jaren 1980 (denken wij maar aan de nooit opgeloste terroristische moordcampagne van de zogenaamde Bende van Nijvel) en de eerste helft van de jaren negentig (Dutroux en co) zoveel emotionele schokgolven door België heengegaan, dat de afstand tussen het ‘werkelijke’ en het ‘wettelijke’ land wellicht nooit zo groot is geweest als in dit eerste decennium van de 21ste eeuw. De opeenvolgende electorale zeges van het extreem-rechtse en racistische Vlaams Blok in Vlaanderen, die een symptoom zijn van de Belgische malaise, dwingen de traditionele partijen ertoe te zoeken naar nieuwe symbolen in de strijd voor het behoud van de fundamentele waarden van de democratie. De paars-groene regering Verhofstadt, die voor het eerst sinds bijna een halve eeuw geen christen-democraten in haar rangen telt, wenst (hierin vooral gegangmaakt door de Vlaamse politieke elite) met haar ‘nieuwe politieke cultuur’ nadrukkelijk ook deze ethische herbronning te belichamen.

De herinnering aan het joodse drama sluit aan bij deze ethische herbronning. Parallel aan deze stijgende aandacht voor het joodse slachtofferschap komt de herinnering aan het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog steeds meer in de verdrinking. Het verzet vormt nu eenmaal geen bruikbaar symbool in de huidige gefederaliseerde Belgische context (daarvoor zwaaide het in de oorlogsjaren en in de jaren daarna te uitbundig met een Belgische vlag). Maar ook in Vlaanderen wordt de ‘schande’ van de ‘anti-Vlaamse repressie’ (van de ‘idealistische’ collaboratie door de Belgische staat) meer en meer door de beeldvorming over het joodse slachtofferschap verdrongen. De nakende oprichting van een groot ‘Vlaams Holocaustmuseum’ lijkt m.a.w. de voorbode te vormen voor een evolutie in de dominante beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog in België – over de taalgrenzen heen – in de richting van een grotere aandacht voor het joodse slachtofferschap. Deze evolutie naar meer aandacht en een groter politiek gewicht is reeds in gang gezet en zal zich o.i. verder doorzetten. Daartoe zijn in België vandaag voldoende specifieke politieke motieven aanwezig bij de besluitvormers en het zijn die besluitvormers die sinds de bevrijding van het land steeds opnieuw de motoren zijn geweest van iedere nieuwe lectuur van de oorlogsgeschiedenis.

* RUDI VAN DOORSLAER (°1951) is werkleider bij het SOMA en hoofdredacteur van de Bijdragen Eigentijdse Geschiedenis. Tussen 1999 en 2001 was hij als onderzoeksdirecteur verbonden aan de Studiecommissie joodse goederen bij de Diensten van de Eerste Minister. Hij publiceerde hoofdzakelijk over joodse geschiedenis, communisme en anticommunisme, de Tweede Wereldoorlog, lokale geschiedenis en de geschiedenis van de politie.